

Asia: VN/32825/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Taiteen autonomia ja vertaisarviointi on turvattava lain tasolla

Muotoilualan järjestö Ornamo ry kiittää mahdollisuudesta lausua opetus- ja kulttuuriministeriön lausuntopyyntöön hallituksen esityksestä eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi.

Ornamo ry edustaa noin 3000 luovan suunnittelualan ammattilaista. Jäsenemme toimivat muotoilualalla ja visuaalisen taiteen kentällä freelancereina ja yrittäjinä.

Kulttuurialan leikkauksien takia freelance muotoilijoiden ja taiteilijoiden monet toimintaedellytykset sekä alan järjestöjen tuottamat tukirakenteet ovat katoamassa tai ainakin pienenevät merkittävästi. Kulttuurialan tilanne on katastrofaalinen ja virastouudistus osana tätä sekavaa tilannetta aiheuttaa huolta alan toimijoissa.

Uuden Kulttuuriviraston työssä on oltava keskeisenä taiteen saavutettavuuden ja taiteen tekemisen edellytysten kehittäminen. Esitämme, että näitä näkökohtia lisätään ja korostetaan Kulttuuriviraston työjärjestyksessä. Haluamme Ornamossa tukea Taiteen edistämiskeskuksen ja Kansallisen audiovisuaalisen instituutin yhdistymistä ja Kulttuuriviraston perustamista ja esitämme entistä tiiviimpää yhteistyötä kulttuurialan järjestöjen ja uuden viraston välillä. Kulttuuriviraston ja alan resurssit on taattava yhdistymis- ja säästöpainneissa. Kulttuuriviraston yhteistyötä muiden ministeriöiden kanssa on myös lisättävä.

Lakiesityksen osalta olemme huomanneet oleellisia puutteita apurahoja koskevassa päätöksentekorakenteessa. Erityistä huomiota on kiinnitettävä vertaisarvioinnin periaatteen säilyttämiseen ja vahvistamiseen virastouudistuksen lainsäädännössä. Vertaisarviointi tulee olla Kulttuuriviraston apurahanjakoa ohjaava lakiin kirjattu periaate. Lakiin on myös syytä kirjata asiantuntijapaneelien käyttö tämänhetkistä luonnosta velvoittavammaksi. Alla tarkemmin esittämämme muutokset ja niiden perusteluita:

1. Taiteen autonomia ja vertaisarviointi on turvattava lain tasolla

Ornamo esittää, että tulevaan lakiin kirjataan vertaisarvioinnin periaate, jota käytetään kaikissa taidekentän avustus- ja apuraha-asioissa. Pelkkä maininta lain perusteluissa tai viraston työjärjestyksessä ei riitä ohjaamaan uuden viraston perustamisessa ja taiteen autonomisen aseman turvaamisesta.

Vertaisarviointi on keskeinen osa taiteen autonomiaa eli itsemääräämisoikeutta. Sen perimmäinen tarkoitus on ylläpitää taiteen itsenäisyyttä ja riippumattomuutta rahoittajasta. Taiteen vapauden periaate on säädetty Suomen perustuslaissa (16 §), mutta se pitäisi erikseen turvata myös tällä uudella lainsäädännöllä. Edelleen voimaan jäävä laki valtion taiteilija-apurahoista (734/1969) ei ota kantaa vertaisarviointiin, joten uudistuksen alla oleva lakiesitys on se, jossa vertaisarviointi nimenomaan tulisi mainita.

Vertaisarvioinnilla on suomalaisessa taiteen tukemisessa pitkät perinteet: periaate oli mukana jo vuoden 1967 laissa taiteen edistämisen järjestelyistä, jolla perustettiin Suomeen taidetoimikuntajärjestelmä. Myös vuoden 2012 uudistuksessa, kun Taiteen keskustoimikunta muutettiin Taiteen edistämiskeskukseksi, vertaisarvioinnin periaate kirjattiin lakiin (voimassa oleva laki Taiteen edistämiskeskuksesta, 6 §).

Vertaisarvioinnin merkitystä voi pitää apurahajärjestelmän hyödyllisyyden ja tehokkuuden takaajana: vertaisarviointi on asiantuntijatyötä, jossa ennakoarvioidaan edellytyksiä apurahan käytölle. Periaatteen hyödyllisyys käy ilmi esimerkiksi siitä, että monet valtiosta riippumattomat säätiöt ja rahastot hyödyntävät myös vertaisarviointia taiteilija-apurahoja jakaessaan. Samoin tieteen rahoituksessa vertaisarviointi on oleellinen periaate.

Vertaisarviointi on niin painava ja olennainen taiteen autonomista asemaa turvaava periaate, että se on syytä kirjata myös virastouudistuksen lain tasolla. Mikäli näin ei tehdä, se avaa mahdollisuuden joustaa tai luopua tästä kulttuuripolitiikan keskeisestä, vuosikymmeniä käytössä olleesta periaatteesta. Työjärjestyksen varaan ei ole turvallista jättää näin paljon, sillä työjärjestyksen laatiminen ei ole avoin ja läpinäkyvä prosessi. Taiteen autonomia pitää turvata laissa ja tehdä rakenne, jossa poliittinen tilanne tai mahdolliset poliittiset nimitykset eivät vaikuta taiteen rahoituspäätöksiin.

Edellä mainittuun vedoten esitämme yhdessä Suomen Taiteilijaseuran kanssa, että vertaisarvioinnin periaate säilyy lain tasolla. Lakiluonnoksen 4 §:ään on lisättävä maininta vertaisarviointista:

4§ Taide- ja kulttuurineuvosto

Taide- ja kulttuurineuvosto ”päättäisi vertaisarviointiin perustuen valtion taiteilija-apurahoista annetun lain (734/1969) mukaisista apurahoista, muista taiteilijoille ja taiteilijaryhmille myönnettävistä apurahoista sekä taidepalkinnoista.”

2. Taide- ja kulttuurineuvostoon taiteen tekemisen asiantuntemusta

Toinen taiteen autonomiaa takaava kohta on taide- ja kulttuurineuvoston nimeäminen. Neuvoston on oltava aidosti taiteen kenttää edustava asiantuntijajoukko ja sen nimitysprosessin on oltava läpinäkyvä. Oleellista on luoda rakenteet, joiden avulla neuvostosta muodostuu riippumaton, vaikutusvaltainen kulttuurialan äänitorvi ja puolustaja.

Koska taide- ja kulttuurineuvoston rooli on esityksessä monella tapaa taiteilijapoliittisesti merkittävä, on tarpeellista, että neuvostossa on mukana myös taiteen tekemisen asiantuntemusta. Nykyinen hallituksen esityksen luonnos mainitsee, että neuvoston jäsenten ”tulee edustaa viraston toimialan asiantuntemusta laaja-alaisesti eri näkökulmista”. Tässä kirjauksessa tai vähintään lain perusteluissa tulisi mainita selkeästi, että neuvostossa tulee aina olla edustettuna myös laajaa taiteen tekemisen asiantuntemusta.

Ornamo pitää hyvänä, että hallituksen esityksen luonnoksen mukaan opetus- ja kulttuuriministeriö nimeää taide- ja kulttuurineuvoston valtioneuvoston sijaan. Pidämme hyvänä myös sitä, että neuvosto toimisi lisäksi asiantuntijaelimenä taide- ja kulttuuripoliittisissa asioissa.

3. Asiantuntijapankit

Hallituksen esityksen luonnoksen perusteluissa todetaan, että ”Taide- ja kulttuurineuvosto valitsisi asiantuntijat asiantuntijapankkiin taiteen ja kulttuurin kannalta keskeisiä tahoja kuultuaan.” Ornamo kannattaa ajatusta monipuolisesti kulttuurialan asiantuntijoita sisältävästä asiantuntijapankista, josta hakukohtaisesti koottavat asiantuntijapaneelit antaisivat hakemuksista asiantuntijalausuntonsa neuvostossa tapahtuvan päätöksenteon tueksi. Asiantuntijapankin pitää kuitenkin sisältää myös marginaaleissa toimivia taiteilijoita ja taidelajeja, ja siksi esitämme, että asiantuntijat valitaan laajasti taiteen kenttää kuullen sekä tarvittaessa taiteilijoille suunnatulla avoimella haulilla. Asiantuntijatyöstä pitää maksaa kohtuullinen korvaus.

Vertaisarvioinnin laajentaminen

Kannatamme Suomen Taiteilijaseuran esitystä, että vertaisarviointimenettelyä laajennetaan nykyisestä koskemaan muutakin kulttuuripoliittista päätöksentekoa. Kulttuuriviraston kautta kulkee vain pieni osa valtion kulttuuribudjetista. Opetus- ja kulttuuriministeriö voisi alkaa käyttää

asiantuntijapankkiin värvättyjä henkilöitä muuhunkin työhön kuin taiteilija-apurahahakemusten vertaisarviointiin. Asiantuntijapankissa olevia henkilöitä kannattaa ajatella arvokkaana pääomana, jonka asiantuntemusta on syytä hyödyntää mahdollisimman paljon sinä aikana, kun he pankissa ovat. Tästäkin työstä pitää maksaa kohtuullinen korvaus.

4. Taiteilijoiden toimeentulon ja alueellisen tasavertaisuuden edistäminen

Lakiesityksen luonnoksessa uuden Kulttuuriviraston lakisääteisiin tehtäviin ei ole sisällytetty kaikkia nykyisen Taiteen edistämiskeskuksen lakisääteisiä tehtäviä. Laista ollaan poistamassa kirjaus taiteilijoiden toimeentuloedellytysten edistämisestä. Näkemysemme on, että taiteilijoiden toimeentuloedellytysten edistämisen tulee jatkossakin olla uuden viraston tehtävä ja kattavasti varmistettu työjärjestyksessä. Ornamo pitää niin ikään tärkeänä, että uusi Kulttuurivirasto tunnistaa omassa tehtäväalueessaan ja työjärjestyksessään myös kansainvälisyyden edistämisen.

Taiteen edistämiskeskuksen työllä on ollut myönteisiä vaikutuksia taiteilijoiden toimeentuloon sekä kansainvälisyyden lisääntymiseen. Tästä esimerkkinä Julkisen taiteen asiantuntijatyö, joka on lisännyt useiden taiteilijoiden työllistymistä rakennusprojekteissa eri puolilla Suomea. Toinen oleellinen esimerkki on Pohjoismaiden ja Kanadan välinen Nordic Bridges -vuosi, jolloin laaja joukko suomalaisia eri alojen taiteilijoita esittäytyi Torontossa löytäen sieltä uusia yhteistyökumppaneita.

Hallituksen esityksen luonnos tuo merkittäviä muutoksia myös taiteen ja kulttuurin edistämisen alueellisiin tehtäviin, kun aluetoimipisteitä ei enää mainittaisi laissa ja alueellisten taidetoimikuntien olemassaolo päättyy. Virastouudistuksen yhteydessä on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että alueellinen tasavertaisuus toteutuu jatkossakin. Taiteilijat, taideyhteisöt ja yleisöt eivät saa asuin- tai työskentelypaikkansa vuoksi jäädä palveluja vaille.

Helsingissä 30.1.2025

Anna Rikkinen, Taideasiantuntija, Ornamo ry

Rikkinen Anna
Teollisuustaiteen Liitto Ornamo ry - Taideasiantuntija